

De zwarte met het witte hart

Boeken van Arthur Japin bij De Arbeiderspers:

Magonische verhalen (1996)
De zwarte met het witte hart (roman, 1997)
De vierde wand (verhalen, 1998)
Magonia (verhalen en filmscenario, 2001)
De droom van de leeuw (roman, 2002)
De vrouwen van Lemnos (choreografisch scenario, 2002)
Een schitterend gebrek (roman, 2003)
Alle verhalen (2005)
De klank van sneeuw (twee novellen, 2006)
De grote wereld (Boekenweekgeschenk, 2006)
De overgave (roman, 2007)
Zoals dat gaat met wonderen. Dagboeken 2000-2007 (2008)
Vaslav (roman, 2010)

Luisterboeken van Arthur Japin bij Uitgeverij Rubinstein:

Een schitterend gebrek (2005)
Vol verlangen – liedjes van Arthur Japin (2006)
De klank van sneeuw (2006)
De grote wereld (2007)
De overgave (2007)
Zoals dat gaat met wonderen – verkorte editie (2008)
De zwarte met het witte hart (2010)
Vaslav (2010)

Bezoek ook de website www.arthurjapin.nl

Arthur Japin

De zwarte
met het witte hart

Roman

Uitgeverij De Arbeiderspers · Amsterdam · Antwerpen

Eerste druk mei 1997
Drieënvijftigste druk november 2010

Copyright © 1997 Arthur Japin

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.*

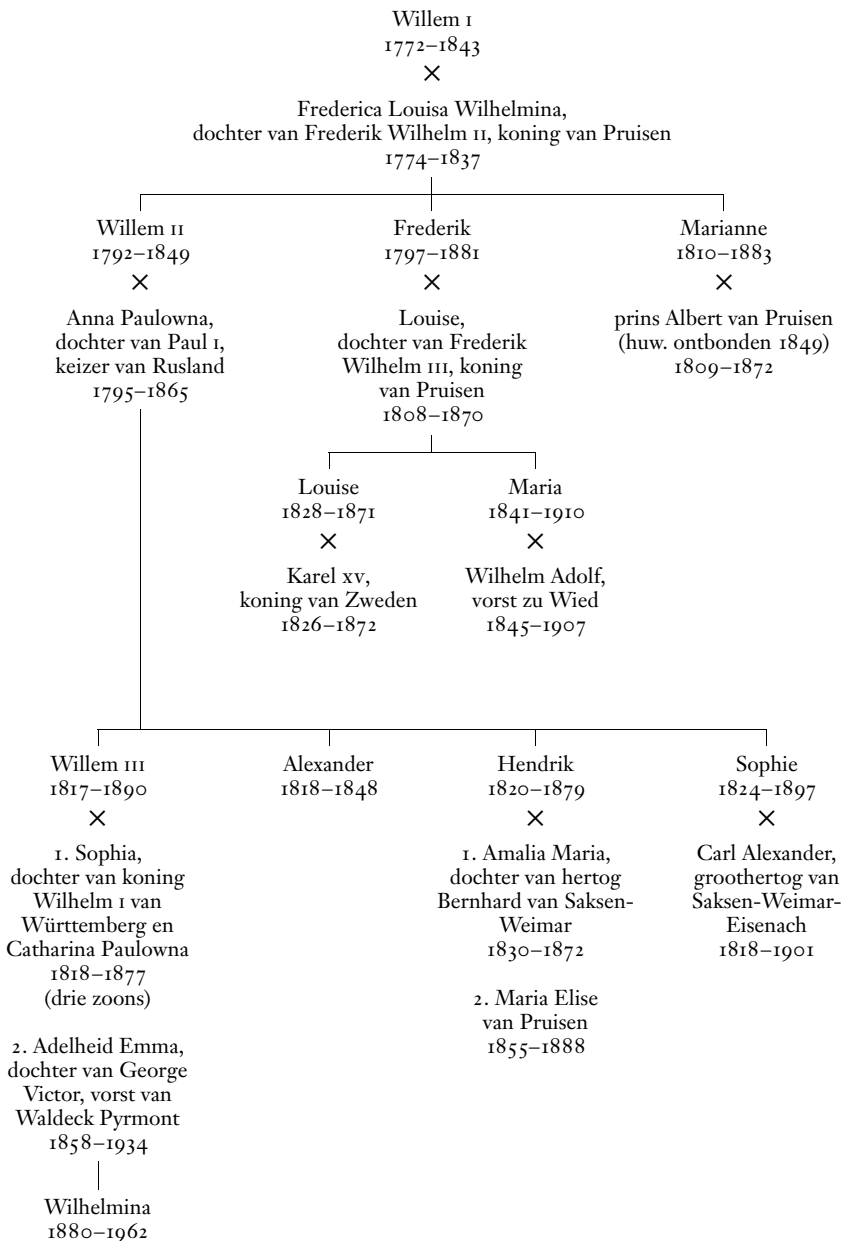
Omslagontwerp: Studio Jan de Boer
Omslagillustratie: Elmina Castle, Ghana © Manfred Schweda,
www.thisfabtrek.com

ISBN 978 90 295 7366 5 / NUR 301

www.arbeiderspers.nl
www.arthurjapin.nl

Aquasi Boachi als student

Inhoud

DEEL EEN

Java 1900 · 13
West-Afrika 1836-1837 · 27
Java 1900 · 75

DEEL TWEE

Delft 1837-1839 · 91

DEEL DRIE

Delft 1839-1847 · 159

DEEL VIER

West-Afrika 1847-1850 · 229

DEEL VIJF

Java 1900 · 287
Nederlands-Indië 1850-1855 · 301
Java, Delft, Weimar, Java 1856-1862 · 339
Java 1900 · 371

Nawoord · 389

Deel een

Java 1900

19 februari

De eerste tien jaar van mijn leven was ik niet zwart. Ik was op veel manieren anders dan de mensen om mij heen, maar donkerder was ik niet. Dat weet ik. Er is een dag geweest waarop ik een verkleuring gewaarwerd. Later, toen ik dan eenmaal zwart wás, ben ik weer verschoten.

Op mijn theevelden heb ik altijd een paar kerststerren laten planten, ook wel wonderbomen of wolfsmelk genoemd. Om de driehonderd voet wat rood blad tussen het groen voorkomt blindheid bij de pluksters. Wanneer je lange tijd maar één kleur ziet, krijg je een waas voor ogen, alsof je te lang in de zon gekeken hebt. Eén blik op de tegenkleur herstelt het contrast.

Zo'n eenzame rode plant heeft een opvallend effect op haar omgeving. Al wat groent, trekt naar elkaar toe. Voor het oog mengen zich de schakeringen, die eerst duidelijk in het veld te onderscheiden waren, tot één egale tint zodra de vreemde stek ertussen wordt gepoot. Onderlinge verschillen verdwijnen. Het decor wordt eenduidig. Er valt plotseling niet meer over te zeggen dan: ja, het is groen. Een bepaald groen groen. Of beter gezegd: het is op een verontrustende manier niet rood!

De rode plant zelf daarentegen vlamt tussen het groen vuriger dan tussen haar gelijken. In de akker die ik voor de kerststerrenkweek altijd speciaal heb laten aanleggen, viel ze nauwelijks op tussen de andere exemplaren. Die kerstster was niet rood tot ik haar in haar nieuwe omgeving liet zetten. Kleur heb je nooit zelf, kleur krijg je door anderen.

Het is negentienhonderd. Geen jubileum ontsnapt dit jaar aan de Buitenzorgers. Zoveelste huwelijksdag, sterfdatum van grootmama, njonja draagt haar tiende nieuwe haartint. Alles is wel aanleiding tot feest. In feite viert men week na week de nieuwe eeuw om hem te bezweren. De mensen willen zichzelf verzekeren dat ze vrolijk zijn en niet aan het oude hangen. Uitgelaten tonen zij elkaar niet bang te zijn voor wat moet komen.

Zo zijn ze er dan achter dat ik een halve eeuw op Java ben. Proficiat met niets! En hoe ik de zaak ook wil omzeilen, Adeline Renselaar, de nicht van mevrouw Van Zadelhof, lijkt vastbesloten tot een feest. Ze heeft daartoe al drie families het hoofd op hol gebracht en is van de week zelfs in de hertenkamp gesignaleerd, rebbelend over deze kwestie met de gouverneur.

Vanochtend ontving ik met tegenzin een kleine feestcommissie die mij kwam polsen over tijd en plaats van mijn jubelviering. Ze vroegen naar de gevoeligheden van mijn bejaarde maag, waarmee ze rekening gaan houden bij de bereiding van een groots diner, alles in de stijl van 1850, het jaar dat ik hierheen verkaste. Ze doen maar. Of het niks kost.

‘U houdt zich nogal afzijdig van onze *cercle*,’ ratelde Renselaar, een vette harpij met een adelaarssnavel. ‘Dat is uw goed recht, maar ontzeg ons niet het onze om u eens in het zonnetje te zetten als ons dat zo invalt. Plezier kan men iemand toch onmogelijk misgunnen? Bovendien, ik wil u leren kennen. Te denken dat wij elkaar al die jaren groeten zonder te beseffen wat er in het leven van de ander is omgegaan. Maar nu, nu mijn man mij eenmaal heeft verteld over, nu ja, over uw *kwestie*... Ik wil maar zeggen, het minste wat wij nu nog kunnen doen is toch wel een eerbetoon!’

Ik luisterde maar half, want zolang die hele klucht duurde, rook je het kaalbranden van mijn koffievelden. Ik zag Willem Gongrijp rillen van genoeg bij elke vlaag die binnendreef. Hij wierp zich als ceremoniemeester op, terwijl iedereen weet dat hij niet kan wachten tot ik crepeer, zodat hij mijn land kan naasten. Met zo’n commissie voor je feest heb je geen boze fee meer nodig. Ik heb naar alle vriendelijkheid geantwoord, maar toen ze eindelijk weggewerkt waren, bleef het besef voorbij te zijn zwaar in mijn kamer hangen. Ik ben de rivier overgestoken en heb, twee keer zelfs, in de schoot van Wayeng

de eeuwigheid gezocht, maar geen liefde is nog sterk genoeg om mijn gedachten te verstrooien.

's Nachts ben ik uit haar omarming opgestaan. Ik zocht verkoeling. Aquasi junior, die tussen ons in sliep, ontwaakte en zeurde om mijn aandacht. Om Wayeng niet te storen, nam ik mijn zoon mee en samen zaten we enige tijd buiten. Uiteindelijk viel hij in slaap met zijn hoofd op mijn schoot. Ik ben dat niet gewend. Eerst durfde ik nauwelijks te bewegen, maar soms moest ik verzitten, want mijn spieren zijn stram. Het leek hem niet te deren. Hij draaide zich om en lag vertrouwd en volstrekt op zijn gemak. Ik bracht mijn hand naar zijn gezicht en voelde de contouren zonder hem aan te raken. Ten slotte durfde ik. Ik streekte hem over zijn haar. Het is zacht met los vallende krullen, heel anders dan het mijne. Ik streekte opnieuw en kon er niet mee stoppen. Zo innig had ik lief. Er was veel bewolking, maar af en toe brak de maan door en toonde mij heel even juniors gezicht.

Mijn zoon is negen jaar. Ik ben bijna drieënzeventig. Als hij van school komt ben ik zesenzeventig. Wanneer hij voor het eerst verliefd wordt... Een man zal ik hem niet zien worden. (Ik zou willen dat ook hij in Delft kon gaan studeren, maar de financiën schieten tekort. Ik zal onze jonge koningin binnenkort eens over deze plannen schrijven.)

Ik ben te oud. Ik weet niet eens of mijn kinderen in mij een vader zien, of alleen een vriendelijke oude man, die hun moeders soms bezoekt. Dat is de prijs, wanneer je het geluk pas zo laat in het leven in de ogen hebt durven zien.

Zo zat ik met mijn kind. Toen overviel mij deze gedachte: zal hij niet op een dag willen weten wat voor een man zijn vader is geweest? Ik vervloekte Adeline Renselaar. Het komt door haar gepook in mijn verleden dat mij zulke gedachten plagen.

20 februari

Nog in de nacht ben ik naar huis gelopen. Daar heb ik de dozen gevonden die ik ver had weggestopt. Niet ver genoeg. Vaak heb ik overwogen al die brieven en schriften te verbranden, maar ik heb er

nooit van kunnen scheiden. Het is alles wat mij eraan herinnert dat ik ook andere mannen ben geweest.

Tegen de ochtend kreeg ik aandrang om te wateren. Ik had mijn porseleinen kamerpot al in de hand, maar ineens, nee. Ik keek in het Delfts blauwe craquelé en voelde me zo bespottelijk misplaatst in die donkergepolijste kamer met zijn trijpen draperieën. Ik ging op weg naar onze kleine, afgeschermd mandiruumte, maar kwam niet verder dan halverwege. Ik dacht niet langer, liep naar een boom, ontblootte me in de openlucht, waaraan ik een kinderlijk genoeg beleefde, en liet mijn water tegen de stam klateren. Het brutale blaffen van de kikkers, dat nooit is opgehouden, viel me voor het eerst in jaren op. Ik boog me om te zien hoe tussen de wortels het schuim bleef knisperen, nu eens donker, dan weer zilverwit in het schijnsel. Vlinders kwamen eropaf. Binnen enkele minuten was de plek ervan vergeven.

Het hoort niet, tegen bomen plassen, niet na je studententijd tenminste. Ik doe het dan ook nooit. Nooit. Dat is uitsluitend voor de inlanders. Maar vanochtend had ik die onbedwingbare behoefte. Gek genoeg kon ik geen ondeugd voelen.

De loot waaruit die pispaal van me is gegroeid, was geen inheemse, maar ontsproot uit een partij zaden, vruchten, scheuten en enten die ik heb laten overkomen van de Goudkust. Het grootste deel van die vracht verzoop in de regens. Maar deze staak wou me de eer wel doen. Hij is weinig gevoelig en, waar je hem ook poot, hij past zich aan elke omgeving aan. Het is een boom die door ons, in Ashanti, *kuma* genoemd werd. Daar, meen ik, plast iedereen tegen bomen. Ik kan me geen schaamte herinneren.

Het verhaal dat hierbij hoort is, kort gezegd, zo: Twee takken brak Osei Tutu van de *kuma*-boom. Hij plantte ze in de aarde, een eind uit elkaar. De ene tak paste zich goed aan. In die nieuwe grond – *asi* in het Twi – schoot hij wortel. Hij botte uit en droeg vruchten. De andere tak kwijnde weg, verdorde en brak. Osei Tutu bouwde zijn hoofdstad op de plek waar de *kuma* opbloeide. *Kuma-Asi*, de grond onder de *kuma*-boom, is mijn geboortestad. Kumasi, zetel van de machtige Asantehene der Ashanti.

Dit is ook het verhaal dat ik vanmiddag wilde vertellen aan mijn huisknecht. Ik zat in mijn werkkamer, gebogen over mijn papieren, te bladeren in mijn liber amicorum, toen dat ouwe kreng de veranda over sloop. Hij liet de blinden neer tegen de zon, die om vijf uur op de valreep onder de palmen door piept en naar binnen schijnt. Ik dacht hem te plezieren, vroeg hem bij me te komen en begon voor wat afleiding en zijn eigen vermaak over de boom die *kuma* genoemd wordt.

‘Twee takken brak Osei Tutu daarvan af,’ zei ik. ‘Hij plantte ze in de aarde, een eind uit elkaar. De ene paste zich aan en schoot wortel. De ander verdorde en brak. Onze hoofdstad werd gebouwd op de plek waar de boom opbloeide. *Kuma-Asi*, zetel van de machtige Asantehene van de Ashanti.’ Ik zag zijn blik wel afdwalen, dus boog ik me naar hem toe om hem op zijn gemak te stellen. Ik sprak vertrouwelijk tegen mijn bediende als man tot man.

‘Die Osei Tutu was mijn over-overgrootvader. Heb ik je dat al eens verteld, Ahim?’

‘Sinds vanochtend pas drie keer, toean,’ spuugde dat serpent zijn brutaliteit in mijn gezicht.

‘Je liegt,’ zei ik. ‘Het is dat ik mijn oude brieven voor me heb. Toevallig. Herinneringen. Ik heb aan die hele legende in geen jaren meer gedacht.’

Ahim zweeg en begon het portret van de kleine Wilhelmina af te stoffen, dat op de sierezel naast mijn bureau staat. Maar zijn glimlach irriteerde me als netelsap. Dus vroeg ik bits: ‘Ben jij bij de post geweest?’

‘Natuurlijk.’

‘En?’

‘Niets.’

‘Je liegt!’ Ik verhief mijn stem.

Ik verhef mijn stem verder nooit tegen bedienden, nooit. Meer bedienden heb ik dan ook niet. Ahim hoeft mijn ergenis met niemand te delen.

‘Jij drukt ze achterover, die brieven. Je verkoopt ze op de roversmarkt bij de badplaats achter het gesticht. Denk niet dat ik daar geen weet van heb. Of via jullie illegale toko op Goenoeng Batoe. Je denkt dat er staatsgeheimen in mijn brieven staan, in code. En dat je

daar geld voor kan maken bij de spionnen van de assistent-resident. Ik heb je door. Ik laat je vanmiddag nog oppakken en ranselen.'

Nu is het zeker een halfjaar geleden dat er post voor me gekomen is, dat weet ik best, en zelfs toen geen woord van onze jonge koningin, hoewel ik al drie keer, zeker drie, misschien wel vier keer naar Den Haag geschreven heb. Ook uit Weimar geen woord, terwijl ik daar elke twee weken een lang epistel heen zend. De groothertogin is dood. Al jaren. Dat weet ik van de Saksische gezant, met wie ik regelmatig op mijn bankje onder de casuaris in de Botanische Tuin van gedachten wissel in de laatste woorden Duits die ik nog machtig ben. Niemand heeft de moeite genomen mij haar overlijdensbericht te zenden. Hij verzekert me echter dat haar arme Carl Alexander nog aan mij denkt en wel eens naar me informeert. Sasja is een man van eer, een oude vriend die mij nooit zou vergeten, dus waar blijven dan zijn brieven?

Ik weet best dat Ahim niets achteroverdrukt – te dom om slecht te zijn –, maar op dat moment, dat brutale smoelwerk, ik had gewoon zin hem te beschuldigen omdat hij mij, een oude man, het bloed onder de nagels vandaan probeert te halen.

'Wat heb je vandaag buitgemaakt? Haagse post, vermoed ik. Valt zeker lelijk tegen?' beet ik hem toe. 'Er staan niets dan vriendelijke woorden in die koninklijke stukken. Eerbetoon. Van je vorstin aan je meester!'

'Er komen geen brieven meer,' durfde hij daarop. Hij had gelijk natuurlijk, maar ik hoef mijn verdriet niet uit zijn mond te horen. Ik begon ineens gevaarlijk zacht te spreken met de bedoeling hem angst aan te jagen.

'Weet je wat wij Ashantijnen met leugenaars deden?'

'Jawel, toean. Tong afhakken. Opspietsen voor het paleis en laten bepissen door het volk,' antwoordde de vlerk op een toon alsof ik hem begon te vervelen.

'Precies,' zei ik, zo kalm mogelijk. 'Dat waren tijden.'

'En toch ga ik elke postdag naar het kantoor. Hoewel ik weet dat er niets zal zijn.'

'Je liegt. Vanaf nu ga ik weer zelf.'

'U bent te oud, toean.'

'En noem me bij mijn titel, hondsvot.'

‘Zoals u wilt: u bent te oud, Raden Aquasi, prins.’

Ahim boog zijn hoofd, maar mij niet ver genoeg. Het is verbazingwekkend hoe onverdraagzaam ik tegenwoordig zijn kan, als ik wil.

‘Ik laat me niet sarren met die judaslach, Ahim, dat weet je. Nou, vooruit. De brieven. Er zijn er drie aan de jonge vorstin en twee aan de groothertog nog onbeantwoord.’

‘Vergeten zijn zij u.’

‘Als jij al bij de post geweest bent, dan zeker veel te vroeg. Wat interesseert het jou ook of jij je werk naar behoren doet? Ga nog een keer.’

‘De koerier uit Batavia was allang geweest. Uw vrouw heeft het gezien. Vraag het haar.’

‘Wayeng?’

‘Nee, Lasmi. Zij liep met de kleine Quamina naar de arts. Voor hem was er wel iets gekomen. De beambte gaf het pakketje voor de dokter aan haar mee.’

Nooit heb ik gehoord dat post uit Batavia later dan twee uur Buitenzorg bereikt, zelfs niet in regentijd, maar wat kan mij dat schelen?

‘Toch wil ik dat je gaat.’

‘Ik ben de jongste niet meer,’ wierp Ahim in de strijd. ‘Voor mij is het te voet een uur. Moet ik soms door het donker terug?’

‘Voor mijn part. Dat zal je leren onverrichter zake hier te komen en me voor te liegen.’ Jammer dat een mens zwakker lijkt, naarmate hij zich sterk probeert te maken. Ahim was dan ook niet onder de indruk.

‘Ik ga als de volgende post geweest is, zoals altijd, Raden.’

‘Je doet niet wat ik zeg?’

‘Het heeft geen zin.’

‘Ik zal je slaag laten geven.’

Ahim zuchtte en legde verveeld uit, als voor de zoveelste keer aan een hardleers kind: ‘Dan ga ik naar de resident. Dan komt er een proces van. Allemaal ellende. En wie gaat er dan volgende week naar de post? De tijden zijn veranderd, Raden Aquasi, prins. Behalve voor mij. Ik ben de laatste slaaf van Java. Dat heb ik weer.’

‘Wat weet jij van slavernij, onnozelaar? Als kind had ik slaven. Niet één, maar een paar honderd. Dat waren mannen, breed. Die hadden geen vrouwenlijf als dat van jou. Met die polsjes! Sterke

tanden hadden ze en niet zulke afgevilde stompjes. Honderd krachtige mannen voor mij alleen. Weet je wat ik toen met je had laten doen?’

‘Jawel, elke dag rolden hun hoofden.’

‘En dacht je dat ze dat erg vonden?’

Zijn volstrekte onverschilligheid maakte me razend, dus riep ik: ‘Dat ze dat erg vonden, dacht je dat? Welnee, ze waren tróts dat ze door mijn hand naar hun voorouders gingen. Ze stonden in de rij met afwachtcende gezichten. Koppen met karakter, met daarop een echte lach, breeduit, niet die halve wijvengrijns van jou, die nog niet eens je minachting verbergt. Nee, ze stierven met plezier voor me. Dat waren mannen. Dat begrijp jij niet. Jij bent nou eenmaal geboren om dwars te liggen.’

En om me daarvoor meteen het bewijs te leveren, kwam er nog een antwoord ook. ‘Als ik niet méér dan uw bediende was, prins, was ik toch allang verdwenen? Als ik hier was om de pracht van de betrekking of om een gezin te onderhouden, dan had ik toch mijn spullen jaren geleden al gepakt op Soeka Radja. Dan was ik gestopt toen mijn betaling stopte. Net als de anderen. En als ik het slecht met u voorhad... Nee, of u het nou prettig vindt of niet, wij zijn tot elkaar veroordeeld. Ik heb u zien komen. Ik heb u zien ploeteren. En ik zal u nog wel zien gaan ook.’ Met deze woorden slofte de ouwe dwaas weg, alsof ik teken had gegeven dat het onderhoud was afgelopen. Hij sloot de laatste blinden en mummelde: ‘Ik blijf, en morgen, morgen ga ik wel weer naar de post.’

Ik deed maar net alsof hij me met zijn sentimentele kletspraat had geraakt, kalmeerde en ging vriendelijker verder.

‘Denk je dat Holland mijn brieven misschien nooit gekregen heeft?’

‘Eerst zeggen dat ik lieg en dan mijn mening vragen? U hebt weer koorts gehad, vanmiddag, toen u lag te slapen. Ik hoorde u roepen. De wacht weet het ook. Hele gesprekken hebt u liggen voeren. Waar bent u bang voor?’

Moet ik mijn bedienden antwoord geven? Ik zweeg, maar dat onbeschaamd stuk wild hield vast.

‘Wil ik in de toekomst kijken?’ vroeg hij. ‘Of in het verleden?’

‘Dat zijn heidense gebruiken.’

‘En koppen hakken niet?’

Ik haalde mijn schouders op.

‘Dat breng jij in me boven. Met je gesar.’

Ahim vat verwijten op zoals een ander een liefkozing. Daar heb ik me bij neergelegd. Dan glimlacht hij en nigt zijn hoofd als een ouwe juffer. Het maakt hem onuitstaanbaar onkwetsbaar.

‘Nou, wat zal het zijn, de kaarten of de theeblâren?’

Ik wilde niet.

‘Ik heb genoeg van het verleden,’ zei ik. ‘Er komt steeds meer terug.’

‘We zijn oud,’ zei Ahim, ‘dan krijg je dat.’

‘Het enige dat vandaag tot me doordringt zijn de slagen van de kappessen. Op elke slag volgt een herinnering.’

‘De plantage. Triest is dat. Nu rest ons niets dan rijst.’

‘Omdat jij te besodemierterd bent om te werken, ja. Moet ik daar de toekomst ook nog bij aanhoren? Breng me briefpapier. En verbied ze vandaag verder te kappen. Ik verdraag het niet.’

Ahim slofte op zijn elfendertigst naar de secretaire, bracht me een vel en wilde weten: ‘Wie is de gelukkige vandaag?’

Ik zei niets, maar zette hem op een dwaalspoor door over het papier te krassen en onder mijn adem een zogenaamde aanhef mee te brabbelen. ‘Mijn zeer geliefde, oude vriend...’ Daar onderbrak hij mij.

‘De groothertog van Saksen heeft nog pas een brief gekregen.’

‘Hoe weet jij dat? Misschien heb jij die wel zoekgemaakt. Hoogstwaarschijnlijk zelfs. Met opzet. Nu ingerukt of ik laat je geselen.’

‘En wie kookt er dan vanavond, toean?’

In werkelijkheid nam ik me voor iets heel anders te schrijven. Sinds het bezoek van gisteren loop ik rond met het beklemmende idee dat, wanneer Buitenzorg dadelijk *en polonaise* op mijn feest danst of over mijn graf, de mensen enkel zullen denken aan een lief oud zwartje, dat je eens lekker door zijn grijze kroeshaar kroelt. Mij beving een brandend verlangen Willem Gongrijp en kornuiten op te zoeken om ze eens te tonen wie ik ben geweest. Ik heb de kracht niet meer. Uit dat besef werd het verlangen geboren de gedachten die mijn ziel nog heeft bewaard, te ordenen. Ik begon ze te verwerken tot een toe-

spraak, die mijn uitgelaten gehoor tot nadenken moest stemmen. Dus zodra Ahim zijn hielen had gelicht, begon ik met de feiten, zo:

Ik ben Aquasi Boachi, geboren prins van het rijk van de Ashanti aan de Goudkust van Afrika. Ik werd opgevoed in Delft, maar woon nu vijftig jaar te Java en op Soeka Sari sinds 1888. Ik beheer dat part land, groot negenentachtig bouw, in de residentie Batavia, afdeling en district Buitenzorg, aan de oostzijde van de grote weg naar Gadok, tweeënhalve paal ten zuidoosten van het station Buitenzorg op een hoogte van negenbonderdne-genenvijftig Rijnlandse voet. Eigenaresse is mevrouw M. C. van Zadelbof, geboren Tietz, die mij haar grond verpandte voor eenentwintigduizend achthonderd gulden 's jaars. De bevolking op mijn land, die achthonderdvier zielen bedroeg bij de aanvaarding, is in de afgelopen twaalf jaar meer dan verdubbeld tot negentienbonderddrieënzestig zielen. Zij hebben het goed. Dat is geen geringe prestatie, aangezien de opbrengst door de jaren heen veelal gelijk gebleven is en enkele jaren zelfs is teruggelopen. De theebouw heb ik moeten opgeven. Mijn productie bestaat tegenwoordig uit rijst, en tot voor kort ook koffie. Produceerde ik in 1889 nog eenenvijftig pikol koffie, in 1891 was dat nog slechts dertig, en door tegenvallende regens en de armoede van de grond liep dat terug tot anderhalve pikol, 63 kilogram, in het hele afgelopen jaar; waarna ik heb moeten besluiten van koffiebouw verder af te zien in een poging de grond rijp te maken voor meer padi, waarvan de productie onverwoestbaar lijkt. Het is geen rooskleurig beeld dat ik schets, maar ik beroem mij erop geen van mijn zielen onder de tegenslagen te hebben laten lijden. Geen ziel tenminste, dan die van mijzelf. Ik word getroost door de liefde van mijn kinderen. Van de vijf zijn er nog drie in leven. Mijn zoon Quamin werkt op een theeland in de Preanger. De twee kleinen, Aquasi junior en mijn dochter Quamina Aquasina, werden geboren uit zielen die op mijn land leven en werken.

Verder kwam ik niet, want voor mijn geestesoog zag ik de dames al lachen, feesthoedjes op, achter hun waaiers weggedoken. Het is zoals het is, wanneer ze vieren dat ik een halve eeuw in hun midden ben, vieren ze in feite dat ik ze al die tijd nooit om stof tot praten verlegen heb gelaten. Ik ben ongehuwd. Mijn kinderen werden geboren uit zachtmoedige inlandse vrouwen met wie ik in vrije liefde leef. Zij vormen het onderwerp van gesprek in iedere Buitenzorgse binnenka-

mer. Mijn lust een gehoor van roddeltantes en lijkenpikkers toe te spreken was op slag verdwenen. Ik bedacht dat zij misschien minder zouden hoeven lachen wanneer ik hun zou durven zeggen hoe ik, zoals hun eigen Hollandse mannen hier, geprobeerd heb een blanke vrouw te bemachtigen op de gebruikelijke wijze in de Stadsschouwburg van Batavia. Dat is tenslotte de methode waarmee de juffrouwen eerst hun echtgenoten en vervolgens hun minnaars uitkiezen en waarop ze derhalve niets aan te merken kunnen hebben.

Dat gaat zo: de heer die zoekt, laat zijn hoed niet achter in de garderobe, maar zet hem op de rand van zijn loge. Hij trekt daarmee de aandacht en vangt de dame in kwestie in zijn toneelkijker, zij hem in de hare. Hij gebaart hoeveel hij wil betalen. Waaiert zij zich koelte toe met de linkerhand, dan gaat ze akkoord, waaiert zij met de rechter, dan dient het bod verhoogd dan wel de poging elders opnieuw te worden ondernomen.

Mij is zoiets nooit gelukt. Dat kan niet aan mijn hoge hoed hebben gelegen, dames, u bent met mindere modellen meegegaan. Maar bij het tempéstalletje aan de artiesteningang zijn voor ongelukkigen als ik godlof inlandsen te krijgen voor een handje rijst. Maar de liefde van Adi, Lasmi en Wayeng, de moeders van mijn erfgenamen, heeft mij gered van het minnen tussen voedselresten. Ik hou van hen zoals van mij gehouden wordt. Ik laat ze na wat ik bezit en vind meer verantwoording van mijn bestaan in onze kinderen dan ik een gehoor Batavieren met wat feiten duidelijk kan maken.

Ik verscheurde dus mijn toespraakje. Het was correct geformuleerd, maar wat stelt de opsomming van een leven voor? De gebeurtenissen staan nu eenmaal niet keurig langs je pad opgesteld als de haltepalen langs de Grote Postweg naar Soerabaja. Er is geen spoor terug. Waarom ziet iemand als hij zijn ogen sluit de een wel opdoemen en de ander niet?

Ahim heeft – geheel tegen zijn gewoonte in – gelijk, wanneer hij zegt dat ik 's middags onrustig lig te dromen. Al slaap ik niet, zodra ik het daglicht buitensluit, passeert van alles de revue. Maar zelden zie ik Java. Nooit bezoekt mij iemand die ik toch al dagelijks groet. Geen mens, geen dier, zelfs niet het dichte groen waartegen mijn leven zich toch grotendeels heeft afgespeeld. Als ik op mijn geheu-

gen af moet gaan heeft een halve eeuw Indië korter geduurd dan een willekeurige valkenjacht op Het Loo, het bezoek van Adeline Renselaar en haar feestcommissie langer dan een weekeinde in Scheveningen. De archieven van je geest kennen geen index, hooguit een paar steekwoorden. Meer is waarschijnlijk ook van geen belang.

Ik stel me wel eens voor dat God alleen daarin geïnteresseerd is. Alleen in de grote lijnen. Wij maken onze vlekken op het witte linnen en zien niet meer dan de smeerboel die we achterlaten, maar Hij, scheppend kunstenaar als Hij is, doet een paar passen terug en ziet daarin een voorstelling. Als het Hem lukt mijn portret te ontdekken in het voorzichtige gepriegel dat ik achterlaat, is dat het beste bewijs van Zijn bestaan. Ik heb altijd gedacht dat, wanneer je bent als ik, je je leven in de kantlijnen moet tekenen, onopvallend. Maar nu ik teruglees valt mijn oog vooral op de lege bladzijden. Vijftig jaar al lijken mijn pagina's nauwelijks gevuld. Is dat reden voor een feest?

21 februari

Als we dan toch aan het jubileren zijn: morgen is het vijftig jaar geleden dat mijn neef Kwame stierf. Ik denk dat ik toen het vermogen ben kwijtgeraakt mijzelf in mijn daden te herkennen. Als het, zoals ik geloof, de verdienste van liefde is dat de ene minnaar de andere zichtbaar maakt, de een vorm krijgt omdat hij afsteekt bij de ander, dan hielden wij van elkaar. Ik werd zichtbaar in contrast met hem.

Ik weet hoe laat het is. Een mens raakt niet in die toestand van algehele herinnering als zijn sterven niet begonnen is. Mijn geboorte wordt geschat in 1827. Ik leef nog goed, maar mijn gezondheid neemt snel af. Het eerste wat me in de steek laat is de slaap, wat niet verwonderlijk is, aangezien ik daarvan mijn leven lang niet heb genoten. Die nachtelijke uren, waarin een mens gedwongen wordt te scheiden van zijn bewustzijn, boezemden mij angst in. De vrije toegang die ik de doden en demonen verschaft tot mijn ziel, simpelweg door het sluiten van mijn ogen, druiste in tegen mijn sterke verlangen alles om mij heen te doorgronden en beheersen.

Toegang hebben de schimmen tegenwoordig dag en nacht. Juist